

Inför 2011 års avtalsrörelse

En rapport av [Industrins Ekonomiska Råd](#), juni 2011

INDUSTRINS EKONOMISKA RÅD

Inom ramen för Industriavtalet 1997 inrättades Industrikommittén, som består av ledande företrädare för de avtalsslutande parterna. Kommittén har bland annat till uppgift att följa och främja tillämpningen av Industriavtalet och se till att dess regelverk respekteras. Industrikommittén utser de opartiska ordförande som bistår parterna samt Industrins Ekonomiska Råd.

Industrins Ekonomiska Råd är en rådgivande grupp av ekonomer. Dessa ekonomer är oberoende av parterna och får inte vara anställda i någon arbetstagar- eller arbetsgivarorganisation. Industrins Ekonomiska Råd ska kunna lämna utlåtanden och rekommendationer i ekonomiska frågor på uppdrag av Industrikommittén, de opartiska ordförandena eller förbundsparter gemensamt.

Rådets rapporter finns tillgängliga på Industriavtalets hemsida www.industrikommitten.se

Industrins Ekonomiska Råd består för närvarande av:

Olle Djerf, Olle Djerf Ekonomikonsult AB, 08-35 44 27, 070-555 94 96

Håkan Frisé, chef för Ekonomisk Analys, SEB, 08-763 80 67

Henry Ohlsson, professor i nationalekonomi, Uppsala universitet, 070-167 93 32

Innehåll	Sid
Förord	3
1 Sammanfattning	5
2 Lönebildningen under de senaste två avtalsperioderna	9
2.1 Dämpad löneökningstakt i samband med finanskrisen	9
2.2 Stigande reallöner även under konjunktunedgången	11
2.3 Utvecklingen av arbetskraftskostnaderna i de viktigaste konkurrentländerna	12
2.4 Industrin behåller sin lönenormerande roll	14
2.5 Sammanfattande bedömning	16
3 Stark återhämtning för industrin sedan 2009	17
3.1 Svensk export har återtagit förlorad mark	17
3.2 Industriproduktionen tillbaka på samma nivå som före krisen	18
3.3 Produktionsutvecklingen i olika industribranscher	20
3.4 Lägre industrisysselsättning – men högre i industrinära verksamheter	21
3.5 Långsammare produktivitetökningar i industrin	24
3.6 Sammanfattande bedömning	27
4 Konkurrenskraft, lönsamhet och investeringar	29
4.1 Sveriges produktivitetsnivå i linje med konkurrentländerna	29
4.2 Prognoser för arbetskraftskostnader i viktiga konkurrentländer	30
4.3 Arbetskostnader per producerad enhet	31
4.4 Produktpriser och insatsvarupriser	34
4.5 Makroindikatorer för lönsamheten inom industrin	35
4.6 Industrins investeringar stiger igen, men investeringskvoten rekordlåg	38
4.7 FoU-insatser och immateriella investeringar	40
4.8 Sammanfattande synpunkter	43
5 Arbetsmarknaden – stabilisering, återhämtning, expansion	45
5.1 Antal industrianställda – stabilisering på en lägre nivå	45
<i>Nyanställningar och vakanser</i>	46
<i>Varsel, frivilliga avgångar och arbetslöshet</i>	49
5.2 En arbetsmarknad på rätt väg – eller?	50
<i>Arbetslöshet</i>	50
<i>Lediga platser</i>	52
<i>Beveridge-sambandet – relationen mellan arbetslöshet och lediga platser</i>	53
5.3 Avslutning	54
6 Återhämtning med fortsatta risker	57
6.1 Känslig normaliseringsprocess för den ekonomiska politiken	57
6.2 Världsekonomin återhämtar sig i olika takt	59
6.3 Stigande råvarupriser, men fortsatt låg kärninflation i OECD-området	62
6.4 Fortsatt stark tillväxt i Sverige	65
6.4.1 <i>Exportindustrin rustad för ytterligare valutapress</i>	66
6.4.2 <i>Räntehöjningar biter</i>	68
6.5 Arbetsmarknaden fortsätter att förbättras	70
6.6 Låg underliggande inflation men räntor driver upp KPI-inflationen	73
6.7 Sammanfattning	75

Förord

Under hösten 2011 inleds en ny stor avtalsrörelse med start i industriparternas förhandlingar inom ramen för ett nytt reformerat Industriavtal. Mot bakgrund av de förestående förhandlingarna har Industrikommittén gett Industrins Ekonomiska Råd i uppdrag att lägga fram en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna inför den kommande avtalsrörelsen.

Rapporten ska utformas så att den görs tillgänglig för en stor läsekrets. Industrins parter anser bl a att det är särskilt viktigt att frågan om den internationellt konkurrensutsatta industrins roll i lönenormeringen diskuteras. Detta behandlas i kapitel 2 på basis av vad vi redan framfört i flera tidigare rapporter.

Enligt uppdraget ska rapporten vidare innehålla fakta, analys och bedömningar av utvecklingen med avseende på relevanta frågeställningar för industrin och dess anställda. Det gäller t ex nominell och real löneutveckling, utvecklingen av produktion, sysselsättning, produktivitet, produktpriser, lönsamhet och investeringar. Det är också viktigt att göra jämförelser med motsvarande utveckling i våra viktigaste konkurrentländer. Rapporten bör även beskriva och analysera samspelet mellan industrin och industrinära tjänster samt övriga delar av ekonomin. Denna breda beskrivning av viktiga förutsättningar för lönebildningen under de senaste avtalsperioderna görs i huvudsak utifrån det statistiska utfallet fram till och med våren 2011 och återfinns i kapitel 3, 4 och 5 samt delvis också i kapitel 2.

Rapporten ska slutligen innehålla en beskrivning av de ekonomiska förutsättningar som kan förväntas råda framöver under de kommande åren. Det aktuella konjunkturläget och de överblickbara konjunkturutsikterna framöver i Sverige och internationellt bör beskrivas och analyseras relativt utförligt. Denna framtidsinriktade analys behandlas i kapitel 6.

Stockholm den 13 juni 2011

Industrins Ekonomiska Råd

Olle Djerf

Håkan Frisé

Henry Ohlsson

1 Sammanfattning

Nedan sammanfattas våra analyser och bedömningar från de följande kapitlen:

Lönebildningen under de senaste två avtalsperioderna

- Under de senaste åren har det skett en tydlig nedväxling av löneökningstakten i samband med den skarpa konjunkturedgången i spåren av finanskrisen. De industrianställdas löner steg med 3 procent 2009 och 2,8 procent 2010. Detta kan jämföras med ca 3,5 procent i genomsnitt under perioden 1998-2008.
- Med en inflationstakt på bara 1,2 procent per år har de industrianställdas reallöner i genomsnitt stigit med 2,2 procent 1998-2010. Även under lågkonjunkturperioden 2008-2010 har reallönerna stigit med 2 procent per år, bara marginellt under det långsiktiga genomsnittet.
- Arbetskraftskostnaderna i den svenska industrin har ökat något snabbare än EU-genomsnittet sedan 1998. Utvecklingen har varit likartad i våra nordiska grannländer Danmark och Finland, medan t ex Storbritannien noterat en något högre ökningstakt.
- Industrin kommer av allt att döma att behålla sin lönenormerande roll även framöver. I det nya Industriavtalet förstärks industrins lönenormerande roll genom ett tydligare syfte och med delvis nya regler för förhandlingarna. De samhällsekonomiska argument som Industrins Ekonomiska Råd framfört i tidigare rapporter för att industrin bör ha en lönenormerande roll gäller också fortfarande.

Stark återhämtning för industrin sedan 2009

- Kombinationen av återhämtning för svensk export och stark hemmamarknadsutveckling har inneburit en mycket stark stimulans till den svenska industrin under 2010 och hittills under 2011. Produktionstillväxten har legat på 20-25 procent de senaste kvartalen jämfört med året innan och produktionsnivån är nu tillbaka på samma nivå som före finanskrisen.
- Bland de olika industribranscherna har motorfordonsindustrin under början av 2011 kommit upp på samma produktionsnivå som före krisen, medan järn- och stålverken, metallvaruindustrin och maskinindustrin fortfarande har en bit kvar. Branscher med klart högre produktion än under krisen är el- tele- och optikindustri, massa- och pappersindustri samt kemisk industri.
- Industrisysselsättningen, som föll med ca 10 procent under 2009, har också börjat öka. Antalet arbetade timmar steg med 2 procent från 2009 till 2010 medan antalet sysselsatta låg ca 1 procent lägre under 2010 jämfört med årsgenomsnittet 2009. Data för första kvartalet 2011 tyder på en fortsatt uppgång för såväl antalet arbetade timmar som antalet sysselsatta.
- Trots att sysselsättningsutvecklingen blivit bättre än väntat i återhämtningsfasen kommer antalet direkt sysselsatta i industrin knappast att komma tillbaka till samma nivå som före finanskrisen. Bedömningar pekar på en ökning i antalet sysselsatta på ca 25 000 personer under de närmaste åren, att jämföra med minskningen på ca 80 000 personer under nedgångsfasen.
- Sysselsättningen stiger samtidigt i industrinära verksamheter som t ex IT-tjänster, andra konsultverksamheter och bemanningsföretag. Av bemanningsföretagens totala omsättning utgör 20-25 procent insatser i industriell tillverkning. Omsättningsökningen de senaste kvartalen för industrirelaterade tillverkningsjobb i bemanningsföretagen har tidvis varit över 100 procent.

- Produktivitetstillväxten i svensk industri har varit snabb, bl a till följd av teleindustrins stora betydelse i Sverige. Under åren före finanskrisen tycks dock produktivitetstillväxten ha bromsats upp, varefter den sedan föll kraftigt 2008 och 2009 som en följd av den djupa konjunkturedgången. Produktivitetsrekylen uppåt 2010 var å andra sidan kraftig, 14-15 procent. Ett liknande mönster för produktivitetsutvecklingen har också gjort sig gällande våra viktigaste konkurrentländer.
- Det är svårt att bedöma hur industrins produktivitetstillväxt kommer att utvecklas de närmaste åren framöver, mot bakgrund av den turbulenta utvecklingen under finanskrisen och den inbromsning som strukturellt tycks ha gjort sig gällande under åren dessförinnan.

Konkurrenskraft, lönsamhet och investeringar

- Sverige har ungefär samma produktivitetsnivå som våra traditionella konkurrentländer i Västeuropa. Arbetskraftskostnaderna väntas öka med ca 2,5 procent per år i euroområdet och i EU15 2011 och 2012. I de nya EU-länderna i Östeuropa väntas ökningstakten ligga högre, 4-4,5 procent 2011 och 2012.
- Med hänsyn tagen till produktivitetsökningarna i industrin minskade arbetskostnaden per producerad enhet i Sverige och Finland med 2,5-3 procent per år 1999-2007, att jämföra med minus 1,5 procent i Tyskland. Inom euroområdet sjönk enhetsarbetskostnaderna med 0,5 procent i euroländerna under samma period.
- En viktig förklaring till att Sverige historiskt haft en gynnsam utveckling jämfört med konkurrentländerna är tele- och elektronikindustrins stora vikt i den svenska industristrukturen. Mätt i gemensam valuta framstår utvecklingen av den kostnadsmässiga konkurrenskraften som ännu gynnsammare sedan mitten av 1990-talet till 2009, eftersom kronan försvagades trendmässigt.
- I samband med finanskrisen steg enhetsarbetskostnaderna mätt i nationella valutor i nedgångsfasen men minskade i uppgångsfasen till följd av de stora produktivitetstakten i såväl Sverige som konkurrentländerna. Under 2010 har kronan dock förstärkts vilket medförde att industrins enhetsarbetskostnader mätt i SEK stigit i förhållande till euroländerna.
- Industrins produktpriser påverkas också av valutakurserna. Kronförstärkningen det senaste året har medfört fallande exportpriser fram till början av året. Producentpriserna på hemmamarknaden stiger liksom producentpriserna på insatsvaror.
- Olika makroindikatorer visar på att industriföretagens lönsamhet förbättrades från bottenåret 2009 till 2010. Det är dock osäkert i vilken grad detta kan tolkas som om att en normalisering av vinstläget skett.
- Industrins investeringar i förhållande till förädlingsvärdet, investeringskvoten, sjönk till en rekordlåg nivå 2010, t o m lägre än under krisen på 1990-talet. Under 2011 planerar industriföretagen att öka investeringarna igen men investeringskvoten framstår ändå som ohållbart låg. Över tiden har investeringskvoten för de materiella investeringarna tenderat att falla, bl a beroende på att lätta IT-investeringar och immateriella investeringar ökat sin andel på tunga maskin- och anläggningsinvesteringars bekostnad.
- Även andelen FoU-investeringar har tenderat att falla efter millennieskiftets boom. Nedgången förklaras främst av att det är de utlandsägda företagens FoU-utgifter som har dragits ned. Det är oroväckande att FoU-investeringarnas andel minskat med tanke på den starka konkurrensen från andra industriländer samtidigt som tillväxtländer som t ex Kina satsar alltmer på FoU.

Arbetsmarknaden – stabilisering, återhämtning, expansion

- Arbetsmarknadsläget försämrades tidigare, snabbare och kraftigare för de anställda inom industrin under den ekonomiska krisen jämfört med övriga delar av den svenska arbetsmarknaden. Detta är ett uttryck för att industrin är betydligt mer internationellt konkurrensutsatt än övriga branscher. Varsel om uppsägningar var mer frekventa inom industrin eftersom man där har en högre andel av de anställda som är tillsvidaranställda.
- Tiden sedan början av 2010 har präglats av stabilisering och återhämtning. Antalet anställda inom industrin minskade med 90 000 under krisen, sedan vändningen i början av 2010 har antalet industrianställda ökat med 10 000 fram till idag.
- Det finns flera positiva tecken på arbetsmarknaden för industrin som sammantagna antyder framtida expansion. Andelen lediga jobb och andelen vakanser inom industrin är idag högre än någon gång sedan 2007.
- När det gäller de tillsvidareanställda inom industrin är andelen avgångna den lägsta sedan 2007. Nyanställningsandelen är nästan lika hög som avgångsandelen. Gapet dem emellan har inte varit mindre sedan 2007.
- Andelen arbetslösa kassamedlemmar är på väg ner till den nivå som den hade i mitten av 2008 då den var som lägst sedan 2007.
- Det finns dock ett stort arbetsmarknadsproblem som inte är specifikt för industrin utan handlar om hela arbetsmarknaden. Det finns tecken som tyder på att matchningen på arbetsmarknaden inte fungerar lika väl som vid den förra konjunkturuppgången 2007. De lediga platserna är idag lika många som de var då. Samtidigt är arbetslösheten idag 1½ procentenhet högre än den var motsvarande tid 2007.

Återhämtning med fortsatta risker

- De flesta bedömare räknar med en fortsatt återhämtning de närmaste åren. Expansionen i tillväxtekonomierna fortsätter samtidigt som Tysklands pånyttfödda ekonomiska styrka är en viktig drivkraft Nordeuropa. Många bedömare har också satt sina förhoppningar till att starkare arbetsmarknad och ökade investeringsbehov ska bidra till att den amerikanska återhämtningen blir mer självgående. Den allra senaste tiden har dock besvikelser i USA i kombination med en ny våg av problem kring den europeiska skuldsituationen skapat betydligt större osäkerhet när det gäller den globala konjunkturutvecklingen.
- De nya orosmolnen kommer i en känslig fas för världsekonomin. Baksidorna av den extrema stimulanspolitiken börjar bli alltmer uppenbara, t ex i form av växande offentlig skuldsättning. Därtill står det internationella finansiella systemet inför en reformering i efterdyningarna av finanskrisen. Syftet är att göra banksystemet mer robust och därmed minska riskerna för nya kriser. Priset för detta kommer att bli något högre räntenivåer och lägre tillväxt under en övergångsperiod.
- Oro för stigande inflation tycks dock vara överdriven. Underliggande inflationstryck är fortfarande lågt och tilltron till centralbankernas inflationsbekämpning har förhindrat att perioder av stigande råvarupriser spridit sig till bredare pris- och löneökningar. I nuläget

tycks också råvaruprisuppgången vara på väg att dämpas och mycket tyder på att den globala inflationen faller tillbaka i början på nästa år.

- Den svenska ekonomin återhämtade sig mycket starkt under 2010 med en BNP-tillväxt på 5,7 procent. Även 2011 blir BNP-tillväxten betydligt högre än i jämförbara länder och prognoserna pekar på en tillväxt runt 4½ procent. Redan första kvartalet i år ligger nivån för såväl BNP som sysselsättning högre än före krisen. För 2012 skiljer sig prognoserna åt i lite högre grad. Konjunkturinstitutet räknar med en tillväxt på 3,1 procent medan Riksbanken är försiktigare med en prognos på 2,3 procent. Om man korregerar för olika antal arbetsdagar blir dock motsvarande tillväxt 3,5 respektive 2,7 procent.
- Åtstramning via en stark krona eller en nedgång på bostadsmarknaden utgör de viktigaste riskerna från efterfrågesidan. Vår bedömning är att prisfall på bostadsmarknaden när stigande räntor och förändrade regelverk sätter press på högt belånade hushåll utgör den största inhemska risken de närmaste åren.
- Restriktioner från ekonomins utbudssida kommer också allt mer att komma i fokus den närmaste. Mot slutet av 2012 ligger arbetslösheten nära KI:s och Riksbankens skattningar av jämviktsarbetslöshet. Nuvarande indikatorer när det gäller bristtal eller matchning på arbetsmarknaden ger knappast stöd för tesen att jämviktsarbetslösheten skulle ha sjunkit påtagligt. Fortsatta strukturåtgärder är därför angelägna. Konjunkturinstitutets slutsats i lönebildningsrapporten att en skillnad i lönenivå år 2014 på en dryg procentenhet skulle sänka jämviktsarbetslösheten från 6,2 till 5 procent ter sig inte övertygande i en fråga som i grunden handlar om strukturella matchningsproblem på arbetsmarknaden.
- KPI-inflationen pressas de närmaste åren upp av Riksbankens räntehöjningar. KPIF där ränteeffekter exkluderas ser dock ut att ligga kvar under Riksbankens mål på 2 procent, trots press från stigande energi- och matpriser. En gynnsam inflationsmiljö i kombination med mycket starka statsfinanser skapar manöverutrymme i den ekonomiska politiken och därmed möjligheter att parera eventuella problem på bostadsmarknaden.

2. Lönebildningen under de senaste avtalsperioderna

Syftet med detta kapitel är att beskriva lönebildningen under de senaste två avtalsperioderna mot bakgrund av utvecklingen under tidigare perioder då Industriavtalet varit normerande för lönebildningen på den svenska arbetsmarknaden. Ett annat syfte är att redovisa skälen till varför industrin, som utgör kärnan i den internationellt konkurrensutsatt sektorn, även framöver bör vara lönenormerande på den svenska arbetsmarknaden. Samspelet mellan industrin, industrinära tjänster och övriga delar av ekonomin blir allt viktigare. Med ett nytt reformerat Industriavtal kommer industrins centrala roll i lönebildningen att bibehållas även framöver.

2.1 Dämpad löneökningstakt i samband med finanskrisen

Sedan 2004 års avtal har de industrianställdas löner stigit med i genomsnitt 3,3 procent per år enligt den officiella konjunkturlönestatistiken. Det är något lägre än vad som gällde tidigare under Industriavtalet 1998-2003 och ännu lägre än under perioden 1992-1997, då exportboomen efter kronans fall drev upp industrins löneökningar främst i 1995 års löneavtal. De industrianställdas löner steg därför med 4,6 procent per år i genomsnitt under perioden 1992-1997.

Industrins normerande roll i avtalsrörelserna sedan mitten av 1990-talet framgår tydligt av tabell 2.1. Löneökningstakten på hela arbetsmarknaden har varit näst intill densamma som för industrisektorn. Ökningstalerna skiljer sig inte heller mycket mellan de olika huvudområdena.

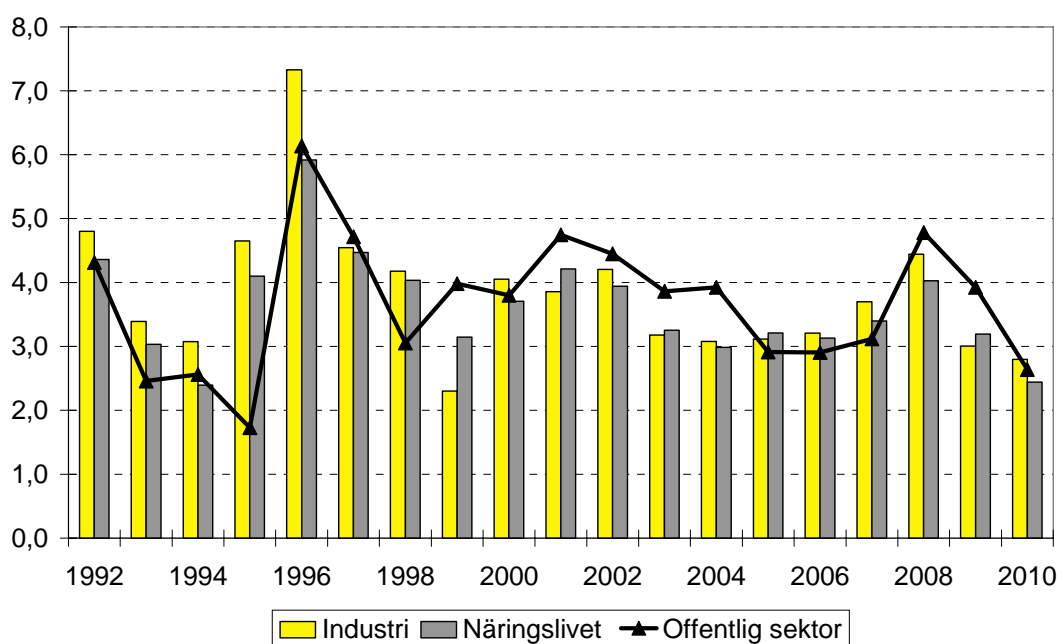
Tabell 2.1 Löneutvecklingen enligt konjunkturlönestatistiken, procent per år

	2004 års avtal		2007 års avtal		2010 års avtal
	1998-2003	2004-2010	2004-2006	2007-2009	2010
Industrin	3,6	3,3	3,1	3,7	2,8
Byggsektor	4,0	3,1	3,0	3,5	1,9
Öv. näringsliv	3,7	3,1	3,1	3,4	2,3
Näringslivet	3,7	3,2	3,1	3,5	2,4
Kommuner	4,0	3,5	3,3	4,0	2,6
Staten	4,1	3,4	3,2	3,9	2,5
Offentlig sektor	4,0	3,4	3,2	3,9	2,6
Totalt	3,8	3,3	3,2	3,7	2,5

Källa: Medlingsinstitutet samt egna beräkningar

I diagram 2.1 redovisas den årsvisa löneutvecklingen sedan början av 1990-talet för industrin, näringslivet och den offentliga sektorn. Följsamheten är i regel stor mellan industrin och övriga delar av den privata sektorn även under enskilda år. Däremot finns det något större avvikelser mellan löneutvecklingen inom industrin och den i den offentliga sektorn. Sedan Industriavtalet tecknades 1998 fram till och med 2010 har löneökningen varit 3,7 procent per år, vilket kan jämföras med 3,5 procent per år för såväl industrin som hela den svenska arbetsmarknaden.

Diagram 2.1 Löneökningstakten inom industri samt privat och offentlig sektor, procent per år

Källa: SCB och Medlingsinstitutet

Under de senaste åren har det skett en tydlig nedväxling av löneökningstakten i samband med den skarpa konjunkturedgången i spåren av finanskrisen. Det gäller i synnerhet för industrin och det övriga näringslivet. Utvecklingen under 2009, som var det sista avtalsåret i 2007 års avtal, präglades påtagligt av krisen, bl a genom de särskilda krisavtalen inom främst verkstadsindustrin. Dessa avtal innebar överenskommelser om sänkt arbetstid och därmed lägre utbetald lön. Däremot ledde krisavtalen inte till sänkt lön per arbetstimme så som den mäts i den officiella konjunkturlönestatistiken. Timlönerna inom industrin påverkades dock av marknadskrafterna på andra sätt vilket medverkade till lägre ökningstakt. Övertidsuttaget minskade påtagligt under första halvåret 2009, vilket innebar mindre andel OB-ersättningar för arbetare inom industrin och vissa andra näringsgrenar.¹ Dessutom senarelades många lönerevisioner inom industrin från 2009 till vinterhalvåret 2009/2010. Detta bidrog till att hålla nere löneökningstakten 2009 för industriarbetare. Timlönerna för industriarbetare steg sålunda med måttliga 2 procent 2009, medan de steg med 3,8 procent för tjänstemännen i industrin. I genomsnitt ökade samtliga industrianställdas löner med 3 procent 2009 (se diagram 2.1).

De senarelagda lönerevisionerna medförde samtidigt att löneökningarna försköts till slutet av 2009 och i synnerhet till början 2010. Från och med april 2010 gäller sedan de nya överenskommelserna i 2010 års avtalsrörelse där återigen de tidiga uppgörelserna inom Industriavtalet kom att bli normgivande. I likhet med vad som skedde i många av Sveriges konkurrentländer blev lönepåslagen små under 2010. För 2011 innebar uppgörelserna däremot högre avtalsmässiga löneökningar för industrin.

Preliminära utfall finns nu i lönestatistiken för 2010 och de första månaderna av 2011. För kalenderåret 2010 (där 2007 års avtal, 2010 års avtal, försenade lönerevisioner för arbetare

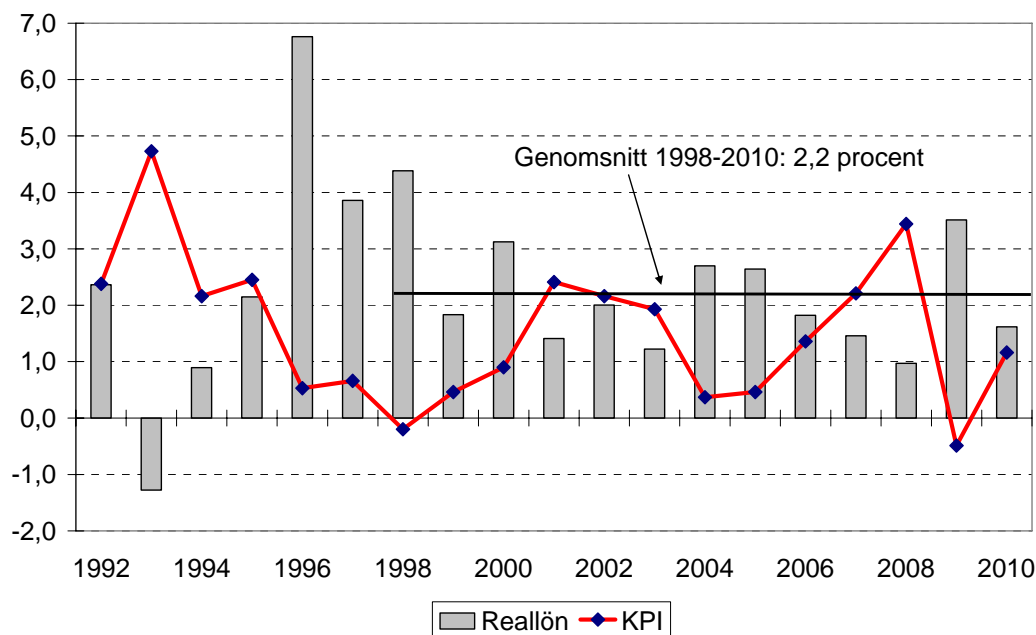
¹ Medlingsinstitutet (MI) har beräknat att effekten på arbetarlönerna sänkte timlönökningarna med cirka 0,5 procentenheter för arbetare inom industri, handel och transport, medan effekten för byggsektorn, hotell- och restaurang samt fastighets- och uthyrningstjänster stannade vid 0,1 procentenheter. Se MI:s årsrapport 2010, sid 95

och löneglidning mm påverkar utfallet) steg timlönerna med 3,2 procent för arbetare och 2,5 procent för tjänstemän inom industrin. Sammantaget blev löneökningarna inom industrin därmed 2,8 procent under 2010. Enligt konjunkturlönestatistiken steg timlönerna med knappt 2 procent inom byggsektorn medan lönerna i det övriga näringslivet tycks hamna på cirka 2,5 procent, dvs i linje med vad som gällde för industritjänstemännen. Inom den offentliga sektorn tycks löneutfallet 2010 bli likartat, drygt 2,5 procent, enligt den preliminära statistiken.

2.2 Stigande reallöner även under konjunkturedgången

Som framgått av föregående avsnitt har de nominella löneökningarna varit relativt stabila sedan början av 1990-talet då den ekonomiska politiken bl a varit inriktad på att hålla inflationen låg. Jämfört med utvecklingen under 1970- och 1980-talen, har både pris- och lönekostnadsstegringarna anpassats nedåt. Inflationen har dock pressats ned mera än lönerna, vilket resulterat i att reallönerna för industrianställda har stigit varje år sedan 1993, se diagram 2.2. Variationerna i reallöneökningarna från år till år beror främst på inflationens svängningar.

Diagram 2.2 Inflation och reallöneökning för de industrianställda, procent per år

Källa: SCB, Medlingsinstitutet samt egna beräkningar

Under perioden med Industriavtal har KPI-inflationen i genomsnitt bara uppgått till 1,2 procent per, dvs klart lägre än inflationsmålet på 2 procent. Åren 1996-2000 samt 2004-2005 var perioder med mycket låg inflation. Den senaste konjunkturedgången i samband med finanskrisen inleddes dock med en inflationstopp 2008 över 3 procent men eftersom nominallönerna samtidigt steg med 4,4 procent blev det en reallöneökning även detta år. Under 2009 dämpades löneökningstakten men inflationen rasade ned under noll, bl a beroende på Riksbankens många styrräntesänkningar som direkt påverkar KPI. Det betydde att reallönerna steg med hela 3,5 procent. Under 2010 blev situationen mera normal med reallönestegringar på drygt 1,5 procent. Under hela lågkonjunkturperioden 2008-2010 steg således de industrianställdas reallöner med 2 procent per år, bara marginellt under det långsiktiga genomsnittet på 2,2 procent per år.

Tabell 2.2 Inflation, nominella löneökningar och reallöner för industrianställda

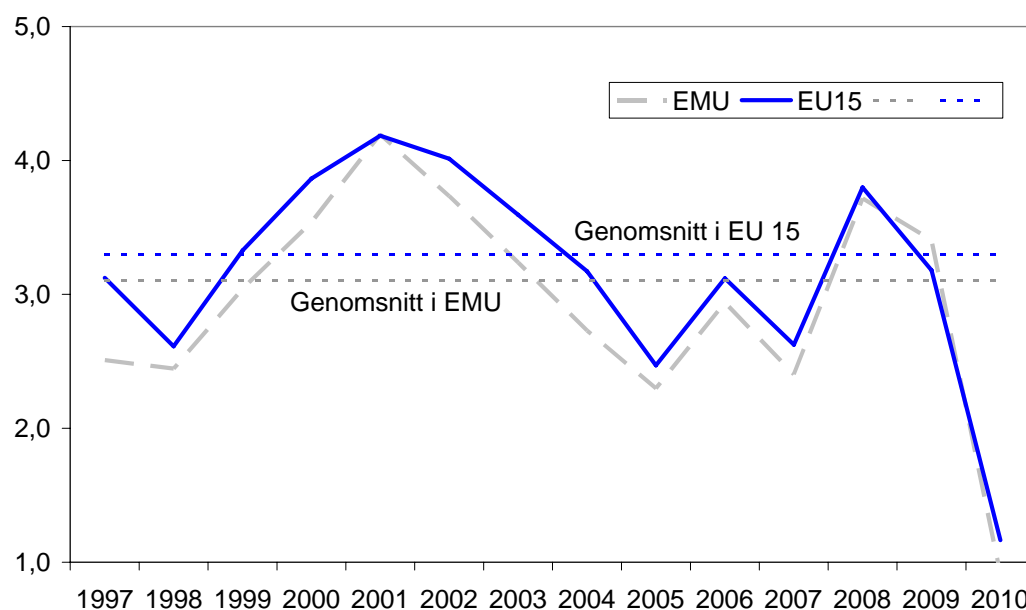
	1992-1997	1998-2010	1992-2010
Inflation (KPI)	2,2	1,2	1,5
Nominell löneökning	4,6	3,5	3,8
Reallöneökning	2,5	2,2	2,3

Källa: Medlingsinstitutet och SCB

Under 2011 kommer reallöneökningarna av allt att döma att ligga nära eller kanske till och under noll. Inflationen stiger kraftigt genom effekter från råvaruprishöjningar och inte minst på grund av boräntehöjningar till följd av den anpassning uppåt av reporänta som Riksbanken genomför i år.

2.3 Utvecklingen av arbetskraftskostnaderna i de viktigaste konkurrentländerna

Som vi har framhållit i tidigare rapporter finns det en rad metod- och dataproblem vid internationella jämförelser av hur löner och arbetskraftskostnader utvecklas. Dessa jämförelseproblem har varit större än vanligt nu under den drastiska konjunkturedgången i samband med finanskrisen. Liksom tidigare har vi valt att utgå från *Labour Cost Index* (LCI), där data samlas in från EU-länderna och publiceras löpande av EU:s statistikmyndighet Eurostat. Statistiken ger kvartalsvisa arbetskostnadsindex per timme för olika branscher i alla EU-länder. För Sverige bygger Eurostats arbetskostnadsindex på konjunkturlönestatistiken.²

Diagram 2.3 Arbetskraftskostnader per tim i tillverkningsindustrin, procent per år

Källa: Eurostat och Medlingsinstitutet

Arbetskraftskostnaderna i tillverkningsindustrin i våra viktigaste konkurrentländer i Västeuropa har ökat förhållandevis stabilt med en svagt fallande tendens från slutet av 1990-talet till 2000-talet fram till finanskrisen. Under perioden 1997-2003 steg sålunda industrins

² En annan källa är det amerikanska arbetsmarknadsdepartementets enhet för arbetsmarknadsstatistik, Bureau of Labor Statistics (BLS) vars årsrapporter ger internationella jämförelser av arbetskraftskostnader för industrianställda i ca 30 olika länder.

arbetskraftskostnader med i genomsnitt 3,5 procent i EU,³ medan ökningstakten uppgick till 3,1 procent under perioden 2004-2009, se diagram 2.3. Då Tyskland haft en klart långsammare ökningstakt än övriga EU-länder ligger genomsnittet för euroområdet några tiondelar lägre under respektive period.

Av tabell 2.3 framgår att de svenska arbetskraftskostnaderna har ökat något snabbare än EU-genomsnittet (0,5 procentenheter) under båda jämförelseperioderna. Utvecklingen har varit likartad i våra nordiska grannländer Danmark och Finland, medan t ex Storbritannien noterat något högre ökningstakt, särskilt under slutet av 1990-talet. I Norge har industrins arbetskraftskostnader stigit klart snabbare med 5-6 procent per år, medan ökningstakten för USA varit ungefär densamma som i EU och euroområdet.

I tabellen finns också data för de nya EU-länderna, där ökningen av arbetskraftskostnaderna varit mycket snabbare under de senaste 10-15 åren till följd av den upphämningsprocess som dessa länder genomgått sedan början av 1990-talet. Då finanskrisen drabbade de baltiska staterna hårt, har anpassningsprocessen under senare år delvis tagit formen av sjunkande timlöner. Under 2010 föll lönerna i Estland med drygt 0,5 procent och med ca 3,5 procent i Lettland enligt LCI-statistiken. I Litauen föll lönerna både under 2009 och 2010.

Tabell 2.2 Ökning av arbetskraftskostnader per tim i tillverkningsindustrin i olika länder, %

	1998-2003	2004-2009	2010	1998-2010
Sverige	4,1	3,5	2,0	3,7
Euroområdet	3,4	2,9	0,9	3,0
Tyskland	2,8	1,9	0,4	2,2
Frankrike	3,1	2,9	3,8	3,1
Finland	4,5	3,7	-0,6	3,8
EU 15 exkl Sverige	3,6	3,1	1,2	3,2
Storbritannien	4,6	3,7	2,4	4,0
Danmark	4,0	3,2	2,4	3,5
Nya EU-länder	8,3	8,0	0,5	7,5
Polen	8,8	7,0	1,3	7,4
Norge	5,0	6,2	4,1	5,5
USA	3,6	2,6	2,4	3,0

Anm: Nya EU-länder exkl Cypern, Bulgarien, Malta och Rumänien

Källa: Eurostat och Medlingsinstitutet

I samband med finanskrisen har emellertid den internationella arbetskostnadsstatistiken präglats av större osäkerhet än vanligt.⁴ Det beror bl a på att antalet arbetade timmar per sysselsatt varierade betydligt mer under finanskrisen än vid en normal konjunkturcykel och vid den statistiska hanteringen har man inte tagit tillräcklig hänsyn till detta i alla länder. I de länder där LCI främst är baserade på nationalräkenskapernas uppgifter över lönesumma och antal arbetstimmar fick variationer i arbetstiden ett starkt genomslag på arbetskraftskostnaden per timme. Under 2009 minskade antalet arbetade timmar mer än den utbetalda lönen i många länder, vilket i statistiken på ett missvisande sätt registrerades som en **tilltagande ökningstakt** av arbetskraftskostnaderna. Det här gällde t ex länder som Italien, Österrike och Finland och även i den preliminära LCI-utfallet för Tyskland. Enligt den preliminära

³ EU 15 exklusive Sverige. Länderna sammanvägda med Konjunkturinstitutets sk KIX-vikter.

⁴ Se t ex Medlingsinstitutets årsrapport, *Avtalsrörelsen och lönebildningen 2010*, mars 2011, avsnitt 2.4.

skattningen skulle arbetskraftskostnaderna i den tyska tillverkningsindustrin ha stigit med hela 7 procent 2009! Efter att Tyskland senare bytt metod och frångått NR-data har dock utfallet reviderats ned kraftigt till 2,3 procent.

I Sverige samlas uppgifter in om arbetskraftskostnaderna per timme direkt från företag och offentliga arbetsgivare i den officiella lönestatistiken (KL)⁵. Variationer i arbetstiden får därför inte samma typ av genomslag på timkostnaderna. Inte heller fick krisavtalen inom den svenska verkstadsindustrin några effekter på arbetskraftskostnaderna per arbetstimme. Generellt inom EU har dock LCI-statistiken lett till **en viss överskattning** och arbetskraftskostnaderna ökade troligen inte lika snabbt 2009 som visas i tabell 2.3.

På motsvarande sätt innebär statistiken för 2010 en risk för **underskattning** av det verkliga utfallet efter att antalet arbetade timmar per sysselsatt ökat igen. Antalet arbetade timmar ökar snabbare än utbetald lön vilket registreras som fallande ökningstakt i arbetskraftskostnaderna per timme. För Finland noterades t o m att arbetskraftskostnaderna minskade med 0,6 procent 2010. I många länder avspeglar naturligtvis den kraftigt fallande kostnadsökningstakten 2010 också nya lägre avtal och dämpade marknadsmässiga löneökningar till följd av arbetsmarknadsläget. Allteftersom det statistiska utfallet 2010 blir mera definitivt och utfallet för 2011 registreras kommer den statistiska bilden att klarna om i vilken grad timlönestatistiken överskattar respektive underskattar utvecklingen under 2009-2010.

2.4 Industrin behåller sin lönenormerande roll

Lönebildningen i Sverige de senaste 10-15 åren har sålunda präglats av löneökningar i linje med vad som noterats i våra viktigaste konkurrentländer. Den senaste avtalsrörelsen 2010 kom att starkt präglas av finanskrisen och till de löneavtal som slöts i Europa under 2008-2010. Resultatet blev välbalanserat. Den svenska industrin har klarat av att anpassa sig till den senaste mycket kraftiga konjunkturedgången på ett bra sätt. De anställda inom industrin har noterat fortsatta reallönehöjningar.

Av allt att döma kommer industrin att behålla sin lönenormerande roll även framöver. Efter att Teknikföretagen och Tekoarbetsgivarna sade upp det gamla avtalet hösten 2010 har parterna under våren 2011 arbetat fram ett förslag till ett nytt Industriavtal. Det nya Industriavtalet ska förstärka och bredda parternas gemensamma arbete för att utveckla svensk industri. Det ska också förstärka industrins lönenormerande roll genom tydligare syfte och inriktning och delvis nya regler för förhandlingarna. Bland annat syftar förhandlingsavtalet till att åstadkomma en tidsmässig samordning av löneförhandlingarna. Detta ska ske genom att flera av industrins förbundsavtal träffas tidsmässigt nära varandra.

I flera av våra tidigare rapporter och i en artikel i Ekonomisk Debatt 2008⁶ har vi diskuterat den svenska modellen med den internationellt konkurrensutsatta industrin som lönenormerare. Kritik mot denna modell har riktats åtskilliga gånger från olika håll och synvinklar men något realistiskt alternativ till modellen har knappast framkommit.⁷ De viktigaste argumenten för att industrins ska behålla sin lönenormerande roll sammanfattas i det följande. För en fylligare beskrivning hänvisas till vår rapport i oktober 2009, *Inför 2010 års avtalsrörelse*.

⁵ Konjunkturlönestatistiken utgör underlaget till Eurostats LCI.

⁶ IER 2008, Krisstämpeln på det svenska avtalssystemet, Ekonomisk Debatt nr 5

⁷ Calmfors, Kris i det svenska avtalssystemet, Ekonomisk Debatt nr 1, 2008

- **Samordning och normer behövs.** Någon form av samordning och normer i lönebildningen på den svenska arbetsmarknaden är nödvändig för att undvika att det blir en ”huggsexa” mellan olika områden på arbetsmarknaden. Något alternativ till industrin som lönenormerare finns inte för närvarande på något annat stort område på arbetsmarknaden. Det nya Industriavtalet förstärker i stället industrins lönenormerande roll.
- **Även vid rörlig växelkurs bör internationellt konkurrensutsatta sektorer vara lönenormerande.** Övergången från fast till rörlig växelkurs har principiellt förändrat villkoren för lönebildningen. I praktiken fungerar dock även ett system med rörlig växelkurs och inflationsmål bäst med ett tydligt ankare i den utlandskonkurrerande sektorn. Det beror på att såväl växelkursreaktioner som inflationsstyrning är nyckfulla och mer komplicerade i praktiken än i teorin. Om den konkurrensutsatta sektorn kommer i otakt med omvärlden kan de samhällsekonomiska kostnaderna bli stora också i ett system med rörlig växelkurs.
- **Valutakurserna påverkas av andra faktorer än skillnader i inflationsnivå.** Valutakurserna styrs i allt högre grad av stora marknadsflöden snarare än av ekonomiska fundamenta som låg inflation, budgetunderskott och utrikesbalans. Under senare år tycks ränteskillnader ha varit en viktig drivkraft för valutarörelserna. Exportindustrin utsätts för dubbla påfrestningar i form av högre kostnader och en apprecierande valuta när lönebildningen kommer i otakt med omvärlden. Detta komplicerar möjligheterna för centralbanker att snabbt agera och korrigera de problem som kan uppstå inom lönebildningens område.
- **Centralbankerna har svårt att styra inflationen.** Även inflationsprocessen tycks vara svårare att styra för centralbankerna. Internationella trender utanför centralbankens kontroll spelar t ex en viktig roll för inflationen. En nationell centralbanks möjligheter att föra tillbaka inflationen på rätt spår vid olika typer av störningar överskattas därför ofta, speciellt för ett litet land. Möjligheterna att fokusera på inhemska kostnadsproblem är begränsade och politiken riskerar att bli alltför procyklisk om centralbanken i efterhand måste korrigera kostnadsimpulser som ligger en bit bakåt i tiden. Detta understryker också vikten av att den konkurrensutsatta sektorn går någorlunda i takt med omvärlden. Lönenormering bör därför inte vara baserad på inhemska sektorer med begränsad internationell och nationell konkurrens.
- **Den svenska ekonomin blir alltmer integrerad i vår omvärld.** Detta gäller såväl i ett europeiskt som i ett globalt perspektiv. Sverige har under de senaste tio åren blivit klart mer beroende av utrikeshandel och den strukturomvandling som skett i det svenska näringslivet är till stor del en effekt av globaliseringen som har medfört en allt intensivare konkurrens, inte bara för industriföretag utan också för en rad tjänsteföretag. Industrin är i särklass mest beroende av utrikeshandel och de stora industriföretagen är de som är mest involverade i direktinvesteringar och FoU-satsningar över gränserna. Samtidigt har även flera av tjänstesektorerna blivit alltmer internationellt konkurrensutsatta.
- **Trots krisen svarar industrin för nästan en femtedel av BNP.** Industrin drabbades värst av det internationella efterfrågeraset 2008 och 2009, men återhämtningen har också varit snabb. Utrikeshandelns andel är nu åter över 50 procent av BNP vilket innebär att den starkt exportberoende industrin återtar förlorad terräng. Industrins andel av den samlade produktionen, som sjönk till 16 procent av BNP 2009, svara nu för 18 procent av BNP. De direkt industrisysselsatta är dock betydligt lägre än före finanskrisen.
- **Industrin samverkar alltmer med företags tjänster och andra branscher.** Det råder ett starkt ömsesidigt beroende mellan industrin och en rad andra näringsgrenar. För det första har industriföretagens verksamheter ”tjänstefierats” i högre utsträckning. För det andra har

industriföretagens mer traditionella tjänsteverksamheter som marknadsföring, forskning, utveckling, finansiering och liknande *outsourcats* eller lagts i särskilda dotterbolag.

- ***Samspelet mellan industrin och industrinära tjänster är en förutsättning att klara den globala konkurrensen.*** Specialiseringen och interaktionen mellan industrin och tjänstenäringarna kan under rätt förutsättningar skapa dynamiska och innovativa processer. För att svenska exportföretag ska utveckla internationell konkurrenskraft är det därför viktigt att både avancerade industri- och tjänsteföretag finns på marknaden. De globaliserade industriföretagens huvudkontor är de mest krävande köparna av tjänster och utövar därför en strategisk roll. Det faktum att exportföretagen inom industrin är bland de viktigaste köparna av ett brett spektrum av tjänster och många tjänsteföretag är därför nästan helt beroende av deras efterfrågan.

Vår huvudslutsats är att industrins erfarenheter och internationella exponering motiverar en särställning i lönebildningen även framöver, samtidigt som parterna inom industrin bör beakta att flera tjänstesektorer är mer internationellt konkurrensutsatta än tidigare. I och med det nya Industriavtalet får industrins lönenormering en ”nystart” med ytterligare förstärkt samverkan och nya regler i förhandlingsprocessen.

Vårt synsätt ligger också i hög grad i linje med t ex den senaste långtidsutredningen (LU 2011). I en uppmärksammas bilaga till LU 2011 framhåller professor Nils Gottfries bl a följande: ”Fackliga avtal spelar stor roll och förhandlingar utan koordinering leder till en kapplöpning om lönerna och, på sikt, låg sysselsättning. Det finns anledning att hålla fast vid tanken om att en sektor är löneledande och sätter märke. Ett skäl att hålla fast vid den konkurrensutsatta sektorns löneledande ställning är att denna sektor mer direkt och omedelbart känner av effekterna av de högre räntor som följer av högre löneökningar”.⁸ På annat ställe (sid 95) preciseras det på liknande sätt att även vid rörlig växelkurs bör de konkurrensutsatta branscherna vara löneledande då ... ”De känner mer direkt effekterna av högre räntor och starkare växelkurs när löneökningarna är för höga.”

2.4 Sammanfattande bedömning

- Under de senaste åren har det skett en tydlig nedväxling av löneökningstakten i samband med den skarpa konjunkturedgången i spåren av finanskrisen. De industrianställdas löner steg med 3 procent 2009 och 2,8 procent 2010. Detta kan jämföras med ca 3,5 procent i genomsnitt under perioden 1998-2008.
- Med en inflationstakt på bara 1,2 procent per år har de industrianställdas reallöner i genomsnitt stigit med 2,2 procent 1998-2010. Även under lågkonjunkturperioden 2008-2010 har reallönerna stigit med 2 procent per år, bara marginellt under det långsiktiga genomsnittet.
- Arbetskraftskostnaderna i den svenska industrin har ökat något snabbare än EU-genomsnittet sedan 1998. Utvecklingen har varit likartad i våra nordiska grannländer Danmark och Finland, medan t ex Storbritannien noterat en något högre ökningstakt.
- Industrin kommer av allt att döma att behålla sin lönenormerande roll även framöver. I det nya Industriavtalet förstärks industrins lönenormerande roll genom ett tydligare syfte och med delvis nya regler för förhandlingarna. De samhällsekonomiska argument som Industrins Ekonomiska Råd framfört i tidigare rapporter för att industrin bör ha en lönenormerande roll gäller också fortfarande.

⁸, Gottfries, N. *Normer och spelregler för en fungerande lönebildning*, Bilaga 5 till LU 2011, sid 63

WWW.INDUSTRIKOMMITTEN.SE